

Le Testament grec d'Abraham. Introduction, édition critique des deux recensions grecques, traduction par Francis Schmidt, Tübingen 1986, s. V—IX. 1—199.

W roku 1992 minie sto lat od ukazania się „obowiązującego” tekstu krytycznego „Testamentu Abrahama”¹. Dalsze poszukiwania w różnych bibliotekach owocują w tym stuleciu coraz to nowymi egzemplarzami tego interesującego pseudoepigrafu zachowanego w dwu recenzjach: dłuższej i krótszej. Francis Schmidt pracujący ponad dwadzieścia lat (znaczonych rozmaitymi przyczynkami określającymi „tożsamość” dzieła) nad dogłębnym poznaniem tekstów oryginalnych, podpisuje 19 lutego 1986 roku swoje nazwisko w „Avant-propos” nowej edycji krytycznej dwu recenzji greckich bazujących teraz na dziewięciu manuskryptach w recenzji krótszej i dwudziestu trzech w recenzji dłuższej „Greckiego Testamentu Abrahama”². Rękopisy recenzji krótszej oznaczone są kolejnymi literami alfabetu od A do I (James ABC), a recenzji dłuższej — oprócz znanych Jamesowi A—F — GHIJKLMNOPQRSTUVWXYZ; pięć dalszych kopii obu recenzji było autorowi nowego wydania krytycznego niedostępnych. Przygotowane nowe wydanie krytyczne utworu rozważanego w drugiej połowie XX wieku na wielu stronicach dyskusji przyczyniających się do powstawania coraz to dokładniejszych opracowań biblijnej literatury pozakanonicznej Starego Testamentu (głównie w języku angielskim, francuskim, niemieckim i włoskim) zainteresować może i polskiego czytelnika, coraz bardziej wrażliwego na całościowe traktowanie środowiska biblijnego; tym bardziej, że ten przykład literatury intertestamentalnej miał w przeszłości tak wielką popularność, iż po dzień dzisiejszy okrywamy nowe egzemplarze manuskryptów nie tylko w języku greckim, ale także kopie słowiańskie, rumuńskie, koptyjskie, arabskie i etiopskie.

Nowe opracowanie krytyczne „Testamentu Abrahama” przez Schmidta jest jedną z pozycją wydawanej przez Martina Hengela i Petera Schäfera serii „Texte und Studien zum antiken Judentum”. Przejrzystość układu i czystość tekstu (zwłaszcza greckiego także w aparacie krytycznym mniejszą czcionką) budzi uznanie nie tylko dla autora, ale i dla wydawnictwa J. C. B. Mohra (Paul Siebeck), chociaż korektor już na wstępie nie dopatrzył pewnych drobniaków (co budzić może niezastudzoną „nieufność”, np. przypis 1 na str. 1 niedokładnie cytuje pracę Jamesa w słowie „Containing”). Tekst uznaje układ rozdziałów zastosowany w *editio princeps*, bardziej jednak uwydatnia poszczególne wersy tak przejrzyste w pierwszym wydaniu krytycznym z roku 1892, stosującego marginesowy układ dziesiątą. Podstawę dla krytycznego opracowania przez M. R. Jamesa recenzji krótszej stanowił zwłaszcza manuskrypt A⁴. Nowsze badania wiodą ku tradycji wcześniejszej zawartej w E⁵ (co nie zawsze musi znaczyć „lepszej”), stanowiący tekst podstawowy w tzw. rodzinie E ACDH, na którym to manuskrypcie opiera się tłumaczenie francuskie dokonane przez F. Schmidta. Manuskrypty następnej rodziny BFG — uznając zasadniczo B⁶ — nie mają tłumaczenia francuskiego. Schmidt uznaje starszeństwo recenzji krótszej i jej poświęca więcej uwagi, co ma odbicie również w układzie książki: najpierw recenzja krótsza, potem dłuższa.

1. James M. R., *The Testament of Abraham*. The Greek Text now first edited with an Introduction and Notes, with an Appendix containing Extracts from the Arabic Versions of the Testaments of Abraham, Isaac and Jacob by W. E. Barnes, w: *Texts and Studies*, II, 2, Cambridge 1892;

tenże tekst znajdziemy w: *The Testament of Abraham*. The Greek Recension in serii *Texts and Translations* amerykańskiego Towarzystwa Literatary Biblijnej przygotowany do druku przez Michaela E. Stone i wydany w Missoula w r. 1972 uwzględniający wersję rumuńską według Gastera: zob. przypis 9.

2. *Le Testament grec d'Abraham*. Introduction, édition critique des deux recensions grecques, traduction, Tübingen (J. C. B. Mohr) 1986.

3. *Altjüdisches Schrifttum ausserhalb der Bibel*, Augsburg 1928, 1090—1103.

4. Paryż, Bibliothèque Nationale, Fonds grec 1613, fol. 87v—96v, wiek XV.

5. Mediolan, Ambrosienne, grec 405 (G 63 sup.), fol. 164—171r, wiek IX.

6. Paryż, Bibliothèque Nationale, Supplément grec 162, for. 106v—114v, z XIV wieku.

Środowisko polskie może bardziej uważnie przyrzeć się prezentacji manuskryptów słowiańskich, które odgrywają rolę w upewnieniu się co do oryginalności tekstu greckiego. Już E. Turdeanu⁷ podzielił je na cztery rodziny: do pierwszej należy XIII-wieczna kopia bułgarska, „niezaprzeczalnie najlepsza”⁸. XVII-wieczna redakcja rosyjska, oraz ukraińska postać manuskryptu z XVIII wieku; rodzina druga zawiera dwa fragmentaryczne manuskrypty krocackie pisane gładolicą, a ponowne badania Turdeanu ukazały bezpośrednią zależność obu rodzin od greckiego tekstu E; w trzeciej rodzinie znajdziemy redakcję serbską zachowaną od XV wieku na górze Atos i fragment z roku 1520; natomiast XVI-wieczny tekst bułgarski i serbo-macedoński z XV stulecia tworzą czwartą rodzinę mającą związki, podobnie jak trzecia, z dwiema wersjami rumuńskimi⁹.

Indeks terminów greckich jest dobrym uzupełnieniem dla istniejącej już „Konkordancji” autorstwa A. — M. Denisa i J. Schuhmachera. Dodatek, zawierający strony homilii Jana na Patmos i mającej odnośniki do „Testamentu Abrahama”, opracowany przez Paramelle (str. 170—173), ubogaca tę nową prezentację tekstu pseudoepigrafu. Schmidt nie zajmuje się tu (tak ważkimi dla dysput natury teologicznej) problemami powstania oryginału; nie jest to celem tej pracy. Książka ta rejestruje niejako obecny stan materialnego posiadania; podaje to, co jest konieczne do zrozumienia oznaczeń aparatu krytycznego, nie uzależniając się od rozmaitych i rozbieżnych rozważań natury historyczno-teologicznej. Jeżeli nawet takie sugestie prześwitują, to tylko w braniu pod uwagę historycznego „starszeństwa” odnalezionych dokumentów.

Byłoby sprawą przekraczającą wymiar niniejszej recenzji ukazywać teraz wszystkie szczegóły różniące obydwa wydania krytyczne. Sam wstęp — tytuł recenzji krótszej, a potem — już po pięciu słowach pierwszego wersu — różnice tekstowe i interpukcyjne wzbudzają słusne zainteresowanie teologa sprawdzającego zawartość ideową ludowej (?) tradycji religijnej o Abrahamie. Egzamin ten (jakkolwiek nie wszystkie zagadnienia poruszane dotychczas w związku z naszym dokumentem mają ostateczne rozwiązania) przyczyni się, sądzimy, bardziej do dyskusji lingwistycznych niż doktrynalnych. Nowe opracowanie krytyczne „Testamentu Abrahama” należy powitać z najwyższym uznaniem nie zapominając, że punktem odniesienia dla tego uznania pozostanie pionierska praca M. R. Jamesa.

Szczecin

KS. MARIAN WITTLIEB

PRÉSENCE DE SAINT JOSEPH AU XVIIe SIÈCLE; CAHIERS DE JOSEPHOLOGIE, vol. XXXV (1987), Centre de Recherche et Documentation, Oratoire Saint-Joseph Montreal, p. 828.

Pozycja powyższa obejmuje materiały IV Międzynarodowego Kongresu Józefologicznego, który odbył się w dniach 22—29 września 1985 r. w Sanktuarium św. Józefa w Kaliszu, zorganizowany przez Polskie Studium Józefologiczne, pod protektoratem kard. Józefa Glempa, prymasa Polski.

W Kongresie uczestniczyło około 200 osób, w tym ponad 50 z różnych krajów świata; wraz z całą obsługą było około 600 osób. W Kongresie uczestniczyli liczni przedstawiciele Wyższych Uczelni Katolickich z różnych krajów świata, a także przedstawiciele wszystkich Ośrodków Józefologicznych w świecie: Hiszpanii (Valladolid), Kanady (Montreal), Italii (Rzym), Meksyku (Meksyk), Polski (Kalisz) oraz Rzymskiego Ruchu Józefologicznego.

Kongres rozpoczął się w niedzielę dnia 22 września 1985 r. uroczystą Mszą św. kon-

⁷ *Notes sur la tradition littéraire du 'Testament d' Abraham'*, w: *Studi bizantini e neo ellenici*, XI, Rzym 1957, 405—410.

⁸ str. 35 recenzowanej książki.

⁹ Gaster, M., *The Apocalypse of Abraham*. From the Roumanian Text, Discovered and Translated, Londyn 1887; Petriceicu-Hasdeu, B., *Cartile poporane ale Romaniilor in secolul XVI*, Bukareszt 1879.